

سید الاقطار

مرکز پژوهش‌های اسلامی

مدرسه حضرت زهرا (علیها السلام)

شهرستان کنگاور

تحقیق سطح (دو) کارشناسی

حیاء از دیدگاه امام رضا (علیه السلام)

محققان:

معصومه عسگری، فاطمه گودینی، طیبه کارخانه و سپیده خاوری

زمستان ۱۳۹۹

چکیده

رجعت با توجه به مفهوم لغوی و اصطلاحی آن که به معنای بازگشت است و یکی از اعتقادات ما شیعیان می باشد که قبل از قیامت روی خواهد داد و امری است که محقق خواهد شد بعد از ظهور حضرت مهدی(عج) و تشکیل حکومت جهانی و عدالت گستر وی.

آیا حیا همیشه خوب است یا بد؟ حیا در کجا خوب است و باید با حیا بود و در کجا بد است و باید بی حیا شد؛ برخی تصور می کنند حیا همه جا زیبا، خوب و لازم است و هیچ جا نباید بی حیا بود! این تصور غلط در بین برخی از متدینان مطرح است.

در این مقاله به بررسی، جایگاه حیا و بی حیایی و مفهوم و مصادیق آن بر اساس معارف امام رضا(علیه السلام) تبیین می شود و به پاسخگویی این پرسش از احادیث امام رضا (علیه السلام) می پردازیم.

هدف اصلی نوشتار این مقاله، تبیین موضع جامع در ارتباط با موضوع «حیا» است. تأمل در احادیث رضوی در مسئله ی حیا، حاکی از گستره ی کاربرد این واژه است.

حیا در احادیث رضوی مرتبط با اخلاق بوده، پنهان و دارای توسعه ی دارد، ضرورت یا ممنوعیت حیا بستگی به ریشه ها، کارکرد و آثار آن دارد. حیایی که ریشه ی آن ایمان به خدا و دستاورد آن مصونیت از گناه، دوری از وقاحت و پلیدی هاست و آنجا که انسان در پرتو ایمان به خدا، جهان را در محضر خدا می بیند و بر اساس آگاهی و خشیت الهی، حیا می کند و از نافرمانی خدا پاک می شود، حیا مقدس، زیبا و مثبت است که آراستگی به آن ضرورت دارد؛ اما حیایی که مبتنی بر جهالت است و اثر آن بازماندن از دانش و رشد اجتماعی و ناتوانی در انجام و رعایت حقوق الهی بوده، زشت و منفی است که باید از آن پیراسته شد.

این تحقیق در همه زمانها و در همه جا از تازگی برخوردار است و سعی شده که با زبانی ساده گردآوری شود و واژگان کلیدی آن عبارتند از :

حیا، امام رضا (علیه السلام)، انواع حیا، حیا زشت، حیا زیبا

مقدمه

حیاء از سرفصل‌های مهم اخلاق رضوی است و امام رضا (علیه‌السلام) در سخنان خویش ابعاد، انواع و اقسام آن را تبیین کرده‌اند. مسئله‌ی اصلی این نوشتار، کشف موضع صحیح در ارتباط با حیاء بر اساس احادیث رضوی است. آیا حیاء تنها یک نوع دارد و همواره زیبا و پسندیده است یا دو نوع دارد و در مواردی نیز بد، زشت و ناپسند است؟ در این متن، به بررسی مفهوم و مصداق حیاء در کلام گهربار امام رضا (علیه‌السلام) و احادیث رضوی و روایت‌هایی که از امام رضا (علیه‌السلام) در این خصوص صادر شده و به ما رسیده است، پرداخته می‌شود. در این احادیث، قول و فعل و تقریر امام هشتم (علیه‌السلام) یا قول و فعل و تقریر پیامبر و امامان پیش از امام رضا (علیه‌السلام) با گزارش و نقل ایشان وجود دارد.

گرچه در برخی از کتاب‌های لغت‌شناسی، واژه‌ی حیاء در مفهوم زیبا و مثبت آن آمده و در انحصار چیزهایی که باید از آن شرم کرد و خجالت کشید قرار گرفته است؛ اما حیاء در نظام اخلاقی اسلام، انواعی دارد و در مفهوم زیبا و زشت به کار رفته است و این حقیقت با توجه به کاربردهای واژه‌ی حیاء و کلمه‌های هم‌خانواده‌ی آن در قرآن و حدیث، روشن می‌شود.

حیاء در منطق اهل بیت (علیهم‌السلام) به معنای انقباض نفس، شرم و آزر و خجالت کشیدن است و خوبی یا بدی آن به متعلق آن بستگی دارد. در واقع حیاء، شرم و خجالت معطوف به آنچه که انسان از آن حیاء می‌کند و خجالت می‌کشد، بررسی و تحلیل و ارزش یا ضدارزش می‌شود.

پیگیری مواردی که امام رضا (علیه‌السلام) در کلام خویش از اصل حیاء سخن گفته‌اند، نشان می‌دهد که حیاء دو قسم دارد: فضیلت و ردیلت. از طرفی حیاء در شرایط ویژه و در ارتباط با تعلق‌های ویژه، واجب، زیبا و از مکارم اخلاقی است و امام رضا (علیه‌السلام) به آن دستور داده‌اند و از طرف دیگر، مسلمانان را در شرایط خاص و معطوف به تعلق‌های ویژه از حیاء باز داشته‌اند.

حیاشناسی، نقشی سرنوشت ساز و بی بدیل در زندگی فردی و اجتماعی انسان‌ها دارد، چون آراستگی به حیای زیبا و پیراستگی از حیای زشت، راه سعادت و کمال بشری است. توجه به حیای زیبا، راهنمای انجام واجبات و مستحبات و ترک محرمات و مکروهات است و با دوری از حیای زشت نیز موانع رشد و بهره‌برداری آن برداشته می‌شود.

تصور رایج، انحصار حیاء در حیای زیبا و پسندیده است؛ ولی حیاشناسی در مکتب رضوی، مفهوم و مصداق آن را توسعه می‌دهد و دو نوع متفاوت و متضاد از حیاء را نمایان می‌سازد. آگاهی از منطق اسلام پیرامون حیاء و اقسام و آثار آن، راهگشای سبک زندگی اسلامی است.

حیای پسندیده، زیربنای حیات طیبه‌ی فردی و اجتماعی و در بردارنده‌ی همه‌ی صفات زیبا و مکارم اخلاقی است، از این رو دشمنان انقلاب اسلامی تمام امکانات خویش را برای حیاستیزی به کار گرفته‌اند و در راستای حیازدایی از فرد و جامعه تلاش می‌کنند.

و حیای ناپسند، مانع دانش‌افزایی، توسعه‌ی علمی، حق‌گرایی و حق‌گویی است و انسان را از گفتار و رفتار مطلوب اجتماعی باز می‌دارد. بی‌خبری از مفهوم و مصادیق حیای ناپسند، زیان‌بار است، موجب محرومیت‌های خودساخته برای انسان می‌شود، از روی جهالت، این محرومیت‌ها را بر دین‌گرایی و حیاگرایی خویش استوار می‌سازد و عملکرد وی به نام دین، باعث دین‌گریزی دیگران می‌شود.

تحقیق موجود به بررسی ابعاد این دو نوع حیاء بر اساس احادیث رضوی و کتاب‌های حدیثی می‌پردازد.

حیاء و بازدارندگی، تفکیک‌ناپذیرند و بازدارندگی، ویژگی ذاتی حیاء است. این ویژگی حیاء در معنای لغوی و تعریف اصطلاحی حیاء نیز قرار گرفته است. نقش بازدارندگی حیاء در احادیث اهل بیت (علیهم‌السلام) بیان شده است. این نقش در منطق امام رضا (علیه‌السلام) و در گزارش ایشان از گفتگوی بازدارنده‌ی حضرت یوسف (علیه‌السلام) و زلیخا وجود دارد و از کلام امام رضا (علیه‌السلام) در تبیین ضرب المثل باقی مانده از انبیای الهی در بین مردم نیز نمودار است.

بی‌تردید حیاء بازدارنده است. این بازدارندگی نیز شدت و ضعف دارد و به اندازه‌ی قدرت حیای هر انسان، بازدارندگی در او جریان دارد. اینکه حیاء موجب بازدارندگی از چه قول و فعلی شود، بستگی به آگاهی، معرفت و خردورزی هر انسان دارد. حیای الهی که بر علم و معرفت الهی استوار است، انسان را از کارهای ناپسند، گناهان و زشتی‌های شرعی، عقلی و عرفی بازمی‌دارد و وی از انجام کارهای حرام شرعی شرم می‌کند، جهان را در برابر دید خدا می‌بیند و از گناهان دوری می‌کند. اما آنجا که حیاء از کم‌رویی، ضعف نفس و جهالت است، از کارهای واجب، انجام وظایف دینی و اموری که در شرع، عقل و عرف پسندیده و شایسته است بازمی‌ماند.

باید بازدارندگی حیاء در جایگاه حقیقی خود باشد. در آن صورت حیاء، الهی، زیبا و لباس ایمان است. اگر بازدارندگی در جای خود نباشد حیاء تقلبی و زیان‌بار خواهد شد.

حیای الهی فضیلتی اخلاقی است و این حیای زیبا تنها با تربیت و معرفت تحقق می‌یابد و زمانی که این قسم از حیاء، در درون انسان ملکه شود عامل سعادت و فلاح خواهد بود.

نتیجه گیری

حیاء بر پایه‌ی ایمان به خدا، بازدارنده از بدی‌ها و فحشا بوده و «برهان رب» است. به انسان مصونیت از گناه می‌دهد و او را به درجه‌ی عبد مخلص خدا می‌رساند.

حیای بتنی بر معرفت و خشیت الهی، دستاوردهای بزرگ و سرنوشت‌سازی در زندگی انسان دارد، از این رو همه‌ی انسان‌ها باید با کوشش و خودسازی به این صفت زیبا و پسندیده آراسته شوند. مجلس پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله و سلم)، اهل بیت و امام رضا (علیه‌السلام) به این حیاء آراسته بود و همگان نیز به آن دعوت می‌شدند.

آنان، عالم را در محضر خدا می‌دیدند و در پرتو حیاء از بدی‌ها، رذائل و وقاحت دور می‌شدند. حیایی که انسان‌ها را از خوبی‌ها بازدارد و مانع رشد و تکامل فردی و اجتماعی شود، ممنوع است. حیاء در یادگیری دانش‌ها و پرسشگری در امور دینی در بخش عقاید و اخلاق و به ویژه فقه، احکام عملی، در گفتن نمی‌دانم در پاسخ پرسش‌هایی که برای انسان مجهول است، در گفتن و گرفتن حق، در پذیرایی از میهمان، در احترام به والدین، در تجلیل از معلمان و استادان، در مشکل‌گشایی و یاری مسلمانان و در تلاش‌های اقتصادی پاک برای کسب روزی حلال، از نمونه‌های حیای زیان‌بار است و انسان‌ها باید از آن پیراسته شوند و آن را کنار بگذارند.

امام رضا (علیه‌السلام) از این نوع حیاء نهی کرده‌اند و چنین حیایی در منطق رضوی منفی و طرد شده است. در این مقاله روشن شد که از منظر امام رضا (علیه‌السلام) دو نوع حیاء وجود دارد، حیاء به دو نوع واجب و حرام، پسندیده و ناپسند، زیبا و زشت، مثبت و منفی و خوب و بد تقسیم می‌شود و انسان‌ها بایستی به یک قسم آراسته و از قسم دیگر پیراسته شوند. زیبایی یا زشتی حیاء به منشأ، کارکرد و آثار آن بستگی دارد و ضرورت یا ممنوعیت حیاء با توجه به مبانی و دستاوردهای آن آشکار می‌شود.

فهرست منابع

*قرآن کریم.

۱. آخوندی، محمد حسین، *در سایه سار حکمت*، قم، نشر هاجر، ۱۳۸۴.

*قرآن کریم.

*نهج البلاغه.

۱. ابن بابویه، محمد بن علی بن حسین، (۱۴۰۳ق). الخصال. تصحیح و تعلیق علی اکبر غفاری، قم: جامعه‌ی مدرسین حوزه‌ی علمیه.
۲. بن بابویه، محمد بن علی بن حسین، (۱۳۸۰). عیون اخبار الرضا. ترجمه‌ی حمیدرضا مستفید و علی اکبر غفاری، ۲جلد، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۳. ابن بابویه، محمد بن علی بن حسین، (۱۴۰۰ق). الامالی چاپ پنجم، بیروت: الاعلمی.
۴. ابن شعبه حرانی، ابومحمد حسن بن علی بن حسین بن، (۱۴۰۴ق)، تحف العقول عن آل الرسول (علیه السلام). تصحیح و تعلیق علی اکبر غفاری، قم: موسسه‌ی نشر اسلامی.
۵. ابن مسکویه، احمد بن محمد بن یعقوب، (۱۳۶۰). طهاره‌الاعراق، ترجمه با عنوان اخلاقی و راه سعادت، بانو امین مجتهد اصفهانی، تهران: نهضت زنان مسلمان.
۶. ابن منظور، محمد بن مکرم، (۱۴۰۵ق / ۱۳۶۳ش). لسان العرب. ۱۵جلد، قم: ادب حوزه.
۷. احمد بن فارس بن زکریا، ابوالحسین، (۱۳۸۷). ترتیب مقایس اللغه. ترتیب و تنقیح سعیدرضا علی عسگری و حیدر مسجدی، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۸. اردبیلی، محمد بن علی، (۱۴۰۳ق). جامع الرواه و ازاحه الاشتباهات عن الطرق و الاسناد. ۲جلد، قم: کتابخانه‌ی آیت الله العظمی مرعشی نجفی.
۹. امام جعفر صادق، (۱۴۰۰ق)، مصباح الشریعه. بیروت: الاعلمی للمطبوعات.
۱۰. انصاری، عبدالله، (۱۴۱۷ق). منازل السائرین. اعداد و تقدیم علی شیروانی، قم: دارالعلم.
۱۱. بحرانی، هاشم، (۱۴۰۳ق). البرهان فی تفسیرالقرآن. ۴جلد، بیروت: الوفاء.
۱۲. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، (۱۳۶۶). غررالحکم و دررالکلم. شرح جمال الدین محمد خوانساری، مقدمه و تصحیح میرجلال الدین حسینی ارموی (محدث)، چاپ سوم، ۷جلد، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۱۳. جر، خلیل، (۱۳۷۳). المعجم العربی الحدیث. ترجمه‌ی حمید طبیبیان، چاپ پنجم، ۲جلد، تهران: امیرکبیر.

۱۴. حرعاملی، محمد بن حسن، (۱۴۰۳ق). وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه. تحقیق عبدالرحیم ربانی شیرازی، ۲۰ جلد، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
۱۵. حرعاملی، محمد بن حسن، (بی تا)، الفصول المهمه فی اصول الائمه (علیهم السلام). تحقیق و اشراف محمد بن محمد حسین قائینی، قم: موسسه‌ی معارف اسلامی امام رضا (علیه السلام)، مطبعه نگین.
۱۶. حسینی قزوینی، محمد، (۱۴۲۸ق)، موسوعه الامام رضا. اشراف ابوالقاسم خزعلی، ۸ جلد، قم: موسسه‌ی ولی العصر للدراسات الاسلامیه.
۱۷. حلی، حسن بن یوسف، (۱۳۸۱). خلاصه الاقوال فی معرفه علم الرجال. مشهد: تحقیق گروه حدیث بنیاد پژوهش‌های اسلامی.
۱۸. حمیری، ابوالعباس عبدالله بن جعفر، (۱۴۱۳ق). قرب الاسناد. قم: آل البيت (علیه السلام) لاحیاء التراث.
۱۹. خمینی، روح الله، (۱۳۷۱). شرح چهل حدیث. قم: موسسه‌ی تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
۲۰. خمینی، روح الله، (۱۳۷۷). شرح حدیث جنود عقل و جهل. چاپ سوم، تهران: موسسه‌ی تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
۲۱. خوری شرتونی لبنانی، سعید، (۱۴۰۳ق). اقرب الموارد فی فصیح العربیه و الشوارد. ۳ جلد، قم: مکتبه‌ی آیت الله العظمی مرعشی نجفی.
۲۲. دهخدا، علی اکبر، (۱۳۷۷). لغت نامه دهخدا. زیر نظر محمد معین و جعفر شهیدی، ۱۵ جلد، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۲۳. رودلیر، عظیم، (۱۳۹۰). فرهنگ اصطلاحات عرفان و فلسفه‌ی اسلامی فارسی به انگلیسی و انگلیسی به فارسی، با مقدمه محمد لگنهاوسن. چاپ دوم، مشهد: مرندیز.
۲۴. راوندی، ضیاءالدین فضل الله، (۱۳۷۵)، ضوء الشهاب، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۲۵. صدر حاج سید جواد، احمد، بهاءالدین خرمشاهی و کامران خانی، (۱۳۷۵). دایره‌المعارف تشیع. چاپ سوم، تهران: شهید سعید محبی.
۲۶. طبرسی، ابوعلی فضل بن حسن، (۱۴۰۳ق)، مجمع البیان فی تفسیر القرآن. ۵ جلد، قم: منشورات مکتبه‌ی آیت الله العظمی مرعشی نجفی.
۲۷. طریحی، فخرالدین، (۱۳۷۸). مجمع البحرین و مطلع النیرین. تحقیق احمد حسینی و تنظیم محمود عادل، چاپ سوم، ۶ جلد، تهران: فرهنگ اسلامی.
۲۸. طوسی، ابوجعفر محمد بن حسن، (۱۴۰۴ق). اختیار معرفه الرجال معروف به رجال کشی. تحقیق میرداماد استرآبادی و سید مهدی رجایی، قم: آل البيت (علیهم السلام).
۲۹. طهرانی، علی، (۱۳۹۸ق). اخلاق اسلامی، ۳ جلد، مشهد: کانون نشر کتاب.
۳۰. عبدالله، ناصر علی، (۱۳۸۰). المعجم البسیط فرهنگ روان عربی به فارسی چاپ دوم، مشهد: انتشارات دانشگاه علوم اسلامی رضوی.
۳۱. عمید، حسن، (۱۳۶۳). فرهنگ عمید. تهران: امیرکبیر.

۳۲. قمی، ابوالحسن علی بن ابراهیم، (۱۴۰۴ق). تفسیر قمی. تصحیح و تعلیق سید طبیب موسوی جزائری، قم: دارالکتاب للطباعة و النشر.
۳۳. کلینی رازی، محمد بن یعقوب بن اسحاق، (۱۴۰۱ق). الکافی. ۸ جلد، بیروت: دارصعب دارالتعارف للمطبوعات.
۳۴. مجلسی، محمدباقر، (۱۴۰۳ق / ۱۹۸۳م). بحارالانوار الجامعة الدرراخبار الائمه الاطهار (عليهم السلام). چاپ سوم، ۱۱۰ جلد، لبنان: الوفا، دار احیاء التراث العربی.
۳۵. مجلسی، محمدباقر، (۱۳۷۸). الوجیزه فی الرجال. تحقیق محمدکاظم رحمان ستایش، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۳۶. معین، محمد، (۱۳۶۲). فرهنگ فارسی معین چاپ پنجم، تهران: امیرکبیر.
۳۷. مفید، محمد بن محمد بن نعمان، (۱۴۱۳ق). الاختصاص تصحیح و تعلیق علی اکبر غفاری، قم: جامعه‌ی مدرسین حوزه‌ی علمیه.
۳۸. موسوی خوئی، ابوالقاسم، (۱۴۰۳ق). معجم رجال الحديث و تفصیل طبقات الرواه. چاپ سوم، بیروت: مدينه العلم.
۳۹. نجاشی، ابوالعباس احمد بن علی، (بی‌تا). فهرست اسماء مصنفی الشیعه (رجال نجاشی). قم: داودی.
۴۰. نوری طبرسی، میرزا حسین، (۱۴۰۷ق)، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل قم: آل البيت (عليهم السلام) لاحیاء التراث.